

עדיפויות בהצלת נפשות בציבור

הרב שלמה דיכובסקי*

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. שיקולי עדיפויות בחלוקת משאבים מוגבלים בציבור
 1. חולה בפנינו
 2. צרכי רבים נחשבים לפקוח נפש
 - ג. סיכון עצמי
 1. להצלת יחיד
 2. להצלת ציבור
 3. בעת מלחמה
 4. גדר 'מלחמה'
 - ד. פעולת הצלה תוך הריגה/ הבחנה בין 'מעשה הצלה' ל'מעשה הריגה'
 1. הריגת וולד לשם הצלת אמו
 2. הטיית רימון ממעופו כדי להציל רבים ובכך להרוג יחידים
 3. הטיית גופו להציל עצמו על חשבון פגיעה בחברו
 4. בריחת שבוי ממאסרו על חשבון חבריו
 5. המסקנה לגבי רמיסת לכודים תחת הריסות כדי להציל אחרים

א. פתיחה

'קדימויות ועדיפויות בהצלת נפשות' הוא אחד הנושאים החמורים ביותר שעל האדם להכריע בהם. נושא זה בא לידי ביטוי הן במישור הפרט והן במישור הכלל. בכל התחומים הללו נוטלים בני אדם לעצמם את הזכות להחליט "מי יחיה ומי ימות", ולא תמיד לפי קריטריונים ברורים.

בתחום הקדימויות והעדיפויות בין יחיד ליחיד עסקתי בזמנו בהרחבה במסגרת מאמר שנדפס בספרו של אבי מורי זצ"ל: נאות דשא (על התורה, ח"ב עמ' קנ-קנט), וכן בקובץ דיני ישראל (כרך ז, תשל"ו). במסגרת זו אעסוק בנושא בתחום שבין יחיד לציבור וכן בין הציבור לבין עצמו.

ב. שיקולי עדיפויות בחלוקת משאבים מוגבלים בציבור

ראשית, בתחום שבין ציבור לציבור. בעיית הקדימויות והעדיפויות מתעוררת בעיקר במישור חלוקת משאבים מצומצמים, כאשר מטבע הדברים אין אפשרות להקדיש לכל תחום את הראוי לו. במאמרו של ידידי הרב פרופ' אברהם שטינברג, "חלוקת משאבים מוגבלים ברפואה – היבטים מוסריים והלכתיים" (עמק הלכה כרך ב עמ' 107-91), מובאות מספר דוגמאות: (א) האם מוצדק להקדיש משאבים יקרים לטיפול בבודדים הזקוקים לטיפול רפואי יקר (כמו השתלות למיניהן), או עדיף להפנות משאבים אלו לרבים – לטיפול מונע במחלות מצויות (יתר לחץ דם)? (ב) האם נכון להקציב סכומים גדולים לטיפול בילודים שמשקלם בלידה למטה מאלף גרם, או להקדיש סכומים אלו לטיפול במספר רב של ילדים החולים במחלות זיהומיות? (ג) האם עדיף להשקיע תקציב מוגבל בהרחבה ובשכלול של רשת הכבישים, ובכך למנוע תאונות ולהציל חיים, או עדיף להקדיש תקציב זה לטיפול במספר מוגבל של חולים?

בבירורן של שאלות אלו יש לדון במספר היבטים:

1. חולה בפנינו

הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' רי) פסק, שאין לנתח מת לצורך פקוח נפש של חולה, אא"כ החולה נמצא בפנינו. והוסיף הנודע ביהודה:

שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות, א"כ יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמננים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת, שמא יזדמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה. ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק, קשה לחלק.

* אב בית הדין הרבני הגדול בירושלים; רב בית הכנסת "היכל מאיר" בת"א.

כך גם הסיק החתם סופר (בשו"ת יו"ד סי' שלו) וכן בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קלוז).

יש לציין כאן את דברי החזון איש (אהלות סי' כב סקל"ב; יו"ד סי' רח אות ז) שכתב ביחס לדברי הנודע ביהודה שהובאו לעיל: "... ואין החילוק בין ליתא קמן לאיתא קמן, אלא אם מצוי הדבר". ועיין בספר נשמת אברהם (מהדורה שנייה מורחבת, יו"ד סי' שמש, עמ' תקיט) בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל, כי כוונת החזו"א היא "שאפילו אם אין החולה לפנינו, אבל אם המחלה נפוצה שהחולה ודאי במקום אחר ואפשר לעזור לו מיד ע"י ניתוח המת, מותר".

וראה בב"י (או"ח סי' שכח) בשם רבינו ירוחם:

כל דבר שאין בו סכנה עתה, אע"פ שיכול לבוא לידי סכנה, אין מחללין אלא שבות דרבנן, אבל לא איסור דאורייתא.

ממקורות אלו¹ מבואר, שבפקו"נ יש לדון "באשר הוא שם" (בראשית כא יז וברש"י שם), ולא על שם העתיד. על כן, כל שאין מצב נוכחי של פקו"נ לפנינו (בין אם זה החולה או שזו המחלה), אע"פ שמצב כזה יזדמן קרוב לודאי, בעתיד, אין לראות בזה פקו"נ².

לאור האמור, ברור שאסור למנוע הקצבת משאבים ראויים לטיפול בחולים או במחלות שלפנינו, ע"מ לאפשר הקצבת משאבים לטיפול במצבים שעדיין לא הגיעו לפקו"נ.

2. צרכי רבים נחשבים לפקוח נפש

במסכת נדרים (פ ב) נחלקו חכמים ור' יוסי במעיין של בני העיר – חיי אחרים וכבישתן: לחכמים חיי אחרים קודמים לכבישתן, ולר' יוסי כבישתן קודמת לחיי אחרים. ופירש הר"ן שם, שלחכמים קודמת שתיית אחרים לכבישתם של בני העיר כי יש בשתיה חיי נפש, משא"כ בכביסה, ואילו לר' יוסי כיון "שבמניעת כביסה איכא צערא טובא חיי נפש הוא". מחלוקת זו הוסברה ע"י הנצי"ב מוואלוז'ין בספרו העמק שאלה (סי' קמו) כתלויה במחלוקתם של בן פטורא ור"ע, וכיון שהלכה כר"ע כי חיך קודמים לחיי חברך, ממילא כבישתם של בני העיר קודמת לשתיתם של אחרים.

בספר שבט מיהודה [להרא"י אונטרמן זצ"ל] (עמ' סז-סח) תמה מאוד על דברי הנצי"ב: איך יתכן שר' יוסי יאמר כי כבישתם של בני העיר קודמת לסכנת נפשות של אחרים שימותו בצמא? לכן כתב שגם לבני העיר אין סכנה קרובה למות בצמא אלא סבל רב ועוני גדול שיצטרכו לשאת מים בכתף ממקום רחוק. אבל כשיש סכנת מיתה בצמא, לכל הדעות חיי אחרים קודמים לכבישתם.

אולם מדברי הר"ן בנדרים נראה שאין מדובר כאן במאזן של נוחיות, כי אם בחיי נפש ממש. בנוסף, קשה להבין, אם מדובר בענין של נוחיות וצער בלבד, מאי חזית שנוחיותם וצערם של אחרים יקדמו לאלו של בני העיר, ומה טעמים של חכמים בדבר?

משום כך נראה, כי אכן הדברים מתפרשים כפשוטם. וזאת אם נקבל את ההבחנה ש'צרכי רבים' נחשבים לפקוח נפש. יש לכך דוגמאות בהלכה:

א. הר"ן (על הרי"ף, שבת יט ב ד"ה ומהא שמעינן) והרשב"א (שבת מב א ד"ה גחלת של מתכת) הביאו דעת רב האי גאון, בעל ההלכות ור"ח שהתירו לכבות בשבת גחלת של מתכת המונחת ברשות הרבים, למרות שיש בזה איסור דאורייתא (בניגוד לדעת רש"י שם שמדובר באיסור דרבנן בלבד)³. וכתב הר"ן:

ודברי תימה הם שהיאך יתיר שמואל מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות? אלא שנראה שהרב [בעל ההלכות] ז"ל סובר דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן.

מבואר כי מושג 'פקוח נפש' אצל רבים שונה מן המושג המקביל ביחיד, וכאשר מדובר ברבים, צריך להביא בחשבון גם אפשרויות רחוקות מאוד⁴.

¹ הערת העורך: ראה מקורות ודעות נוספים לגבי נושא זה באנציקלופדיה של אאמו"ר (מהדורה חדשה), כרך ו, ע' פקוח נפש הערות 39-46.

² הערת העורך: עי' שו"ת במראה הבזק ח"ו שאלה עט הערה 5 בדיון לגבי מה נחשב 'חולה בפנינו', ושם ישנה הבנה שונה מעט מזו של הרב דיכובסקי שליט"א בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל. וע"ש בכל חלק א של התשובה, העוסק כולו בנושא קדימויות בטיפול רפואי (אמנם עיקרו ביחס ליחידים, אך פזורים שם עניינים ציבוריים ג"כ).

³ הערת העורך: ראה דיון נרחב בענין זה בספרו של פרופ' נחום רקובר שליט"א – "מסירות נפש, הקרבת היחיד למען הרבים", פרק ששי.

⁴ הערת העורך: יש לציין, שהר"ן שם המשיך להקשות על דעה זו מהדין המופיע מיד בסמוך – "אמר רבינא הלכך קוץ ברשות הרבים מוליכו פחות פחות מארבע אמות" – מדוע לא שרינן ארבע אמות כאחת, הרי משום נזקי רבים התירו אפילו מלאכה

ב. ענין זה גם מתבאר מהלכה נוספת. ברמ"א (או"ח שלד כו) נפסק:

כל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה, הני מילי בימיהם, אבל בזמן הזה אותן השרויים בין עכו"ם והוא חשש סכנת נפשות, כתבו הראשונים והאחרונים ז"ל שמותר לכבות דליקתם בשבת משום שיש בה סכנת נפשות... ומ"מ הכל לפי הענין, אם היו בטוחים בודאי שלא תהיה להם סכנה בדבר אסור לכבות, אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של עכו"ם.

ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק עג) בשם האליה רבא שכתב:

ומזה יצא ההיתר לכבות הדליקה בכל מקום, דאפשר אם לא יכבנה אל יחסר מהיות שם בעיר זקן או חולה שאין יכול לברוח ותבוא הדליקה עליו.

ברור שלא מדובר כאן בגדרים המקובלים של פקוח נפש, כי לא ברור כלל שיש בעיר זקן או חולה ושגם אם ישנו, לא יוכל לברוח או לא יוכלו אחרים למלטו. על כרחך, שדין פקו"נ בציבור רחב יותר מדין פקו"נ ביחיד⁵.

ג. הלכה דומה מצויה במסכת עירובין (מה א), נאמר שם:

נכרים שצרו על עיירות ישראל, אין יוצאין עליהם בכלי זיין ואין מחללין עליהן את השבת. במה דברים אמורים כשבאו על עסקי זמון, אבל באו על עסקי נפשות יוצאין ומחללין עליהם את השבת. ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת.

בשו"ע (או"ח שכט ו) הוסיף הרמ"א: "ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא".

גם הלכה זו אינה מתפרשת כפשוטה, אא"כ ננקוט שהמושג פקוח נפש בציבור רחב יותר מביחיד. ולכן, גם כשאין החולה לפנינו והנכרים עדיין לא באו ומי יאמר שיבואו, נחשב הדבר לפקו"נ.

ד. מקור נוסף הוא בענין שביעית. במסכת סנהדרין (כו א) נאמר שרבי ינאי הכריז: "פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא". וכתבו התוס' (שם ד"ה משרבו האנסין):

וא"ת משום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהוא איסורא מדאורייתא? וי"ל... דפקו"נ הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך. והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש.

גם כאן לא מדובר בפקו"נ במושג המקובל אצל יחיד, שהרי הדין הוא שאדם חייב למסור את כל ממונו שלא לעבור על ל"ת, ולמה לא נאמר להם שימכרו את שדותיהם לנכרים ויחפשו לעצמם פרנסה אחרת. על כרחך שבציבור יש גדר רחב יותר לדין פקו"נ.

למקורות אלו יש לצרף את דברי הצפנת פענח (הל' שבת ב כג) שכתב:

ועיין מש"כ התוס' סנהדרין כו, א גבי שביעית דמשום ארנונא התירו משום דהוי חשש דפקו"נ. ועיין במרדכי פ"א דמו"ק מבואר דאין מחללין על פדיון שבויים, ע"ש. וע"כ משום דבהך דסנהדרין הוי כמו על רבים.

כוונתו לומר, שאע"פ שחילול שבת לא התירו לשם פדיון שבויים, אבל בשביעית התירו לעבור על לאו דאורייתא. וע"כ שדין רבים שונה.

ה. הלכה זו של פדיון שבויים מבליטה במיוחד את ההבדל בין יחיד לציבור. החתם סופר (בשו"ת חו"מ סוסי קעז) כתב כדלהלן:

ומה שכתבתי דאפילו בביטול לא-תעשה בשב-ואל-תעשה צריך לבזבז כל הונו ולא יעבור, אך לרמב"ם דפסק בפדיון שבויים המעלים עין עובר על "לא תעמוד על דם רעך" ועל "לא תרדה בפרך לעיניך" – וקשה, א"כ אמאי אמרינן פרק השולח אין פודין יתר מכדי דמיהם משום דוחקא דציבורא, הא עברי על "לא תעמוד על דם רעך" ועל "לא תרדה בו בפרך לעיניך"?... אך מ"מ נ"ל לישוב, דלא אמרה אלא ביחיד

⁵ דאורייתא? ועונה: "משום דכמה דאפשר לשינויי משנינן". רואים מכך, שאין השוואה גמורה בין פקוח-נפש של יחיד – המתיר עשיית מלאכות דאורייתא גם ללא שינוי, לבין זה של נזקי רבים, היורד דרגה אחת ודורש שינוי אם אפשר.

⁵ ועיין במאמרם של ידידי הרבנים אורי דסברג וישראל רוזן: "השבת במשטרה", תחומין, כרך ב עמ' 66 ואילך, שעמדו על מקורות אלו בהרחבה.

שצריך לבזבז כל ממונו ולהטיל עצמו על הציבור להתפרנס מן הצדקה ולא יעבור על ל"ת, אבל ציבור הנדחק, ובפרט בזמן שאו"ה תקיפים על שונאי ישראל, **הוי דוחקא דציבורא בכלל פקו"נ**, כמש"כ הרא"ש פ"ק דב"ב וכמ"ש בשו"ע יו"ד סי' רנא בסופו.

וכן נזכר בשו"ת בן פורת [לר"י ענגיל] (ח"ב סי' י) ד"ממון רבים חשוב כנפשות ממש".

ממקורות אלו מתבאר שצרכי רבים – לאו דווקא של פקו"נ ממש – נחשבים כפקו"נ, ויש להתייחס אליהם באמת מידה כזו. על כן, יש לראות בצרכי רבים, כגון סלילת כבישים מתאימים למניעת תאונות, מעין פקו"נ השוה בערכו להצלתם של יחידים. באותה מידה יש לראות את ה"דוחקא דציבורא" – כאשר מדובר בדוחק ממוני אמיתי – כגורם הלכתי בהקצבת משאבים לצרכי רפואה.

אותן בעיות שהעליתי בתחילת הדברים לגבי סדרי העדיפויות בהקצאת משאבים מוגבלים, יש להתייחס אליהן לפי אמות מידה אלו של צרכי רבים באופן כללי ושל חולה לפנינו.

ג. סיכון עצמי

1. להצלת יחיד

פן נוסף של פקוח נפש בציבור מצוי בויכוח ההלכתי אם יש חיוב על היחיד לסכן את עצמו לשם הצלת הכלל. שאלה זו מסתעפת משאלה דומה ביחס להצלת יחיד. הכסף משנה (ה'ל' רוצח א יד) מביא הגהות מיימוניות בשם הירושלמי שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל את חברו. והסביר שם, שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק. אולם בשו"ע הושמט דין זה. וכתב הסמ"ע (חו"מ תכו סק"ב) שכיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור השמיטוהו לכן לא נפסק בשו"ע. ואכן הרדב"ז בתשובותיו (סי' אלף נב (ח"ג סי' תרכז))⁶ נקט שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי בזה, והסיק:

... הלכך איני רואה טעם לדין זה [איבוד איבר כדי להציל את חברו] אלא מידת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה, דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה.

בשו"ע הרב בעל התניא (חו"מ תכו) כתב:

ואפילו ליכנס בספק סכנה י"א שצריך כדי להציל את חברו ממיתה. וראיתי דיש חולקים בזה, וספק נפשות להקל.

ובערך השולחן (חו"מ תכו) כתב:

הפוסקים הביאו בשם ירושלמי דחייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו. והראשונים השמיטו זה מפני שבש"ס שלנו מוכח שאינו חייב להכניס את עצמו. ומיהו הכל לפי הענין, ויש לשקול הענין בפלס ולא לשמור את עצמו יותר מדאי... וכל המקיים נפש מישראל כאילו קיים עולם מלא.⁷

2. להצלת ציבור

האם הדברים אמורים באותה מידה גם כלפי הצלת ציבור גדול של אנשים?⁸ הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' קמב-קמד) התווכח בזה עם הרב השואל וכתב:

בשיחתו הנכבדה כתב בשם הרמב"ם כי בדבר הנוגע להצלת רבים אין משגיחין על הסכנה. אולי יודע כת"ה את המקום שבו כתוב מבטא זה בספרי הרמב"ם, ייטיב נא להודיעני, כי בעניי חדת היא לי. ויש לדון הרבה בכוונת הדברים, אם נאמר שהיחיד מחוייב להכנס בסכנה כדי להציל הרבים, יהיה זה דבר מיוחד מאוד... והמשנה דתרומות פ"ח י"ב ודברי הירושלמי ע"ז ופולגתת הרמב"ם והרמ"ך המובאת בכ"מ פ"ה מיסוה"ת, כולם מוכיחים ע"ז שאפילו במקום הצלת רבים אין חיוב ליחיד להכנס בסכנה, שאפילו כשיהרגו כולם אסור למסור יחיד כי אם כשיחזוהו... וערכם הפנימי של האנשים הוא סמוי מעין אדם, ויש אחד שקול כס' ריבוא, ואם הוא אינו ראוי, דלמא נפקי מיניה זרעא מעליא שיהו שקולים כרבים.

למעשה, נחלקו בדבר השבות יעקב והנודע ביהודה. השבות יעקב (ח"ב אבהע"ז סי' קיז) כתב ש"אין כל נדנד עבירה" באשת איש שמסרה עצמה לביאה של בני בליעל רוצחים, ע"מ להציל את נפש בעלה

⁶ ועיין בפ"ת (שו"ע שם סק"ב) בשם אגודת אזוב.

⁷ הערת העורך: כבר כתב כן האגודת אזוב המוזכר בהערה הקודמת.

⁸ הערת העורך: להרחבה נוספת בנושא זה ראה בספרו הנ"ל של פרופ' נחום רקובר שליט"א, במיוחד פרק רביעי.

וסיעת בני אדם אחרים מאותם רוצחים. וזאת למרות שנאסרת בכך לבעלה, לפי דברי המהרי"ק. לעומתו הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' קסא)⁹ כתב:

ואני אומר, כיון שאמר רז"ל בכל מתרפאין חוץ מע"ז וג"ע וש"ד, א"כ כשם שאין מתרפאין בשלש עבירות הללו כך אין מצילין בהם נפשות. ואונס דרחמנא שריה באשה שקרקע עולם היא היינו שהיא אנוסה על גוף הביאה, אבל היכא שאינה אנוס על גוף הביאה ואדרבה היא משתדלת לזה להציל נפשות לא מקרי קרקע עולם, ואשה ואיש שוים ותהרג ואל תעבור. ואסתור שאני שהיתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקודש.

מבוארות כאן שתי השקפות אם להצלת רבים, שאינם כלל ישראל, יש איסור על יחיד לעבור על גילוי עריות. וכיון שרוצח למדים מנערה המאורסה, ענין זה אמור גם לגבי סיכון נפשו של יחיד להצלתם של רבים.

ועיין במשפט כהן שם שהוסיף, כי במקום שבלאו הכי היה המציל נהרג, כיון שנגזרה גזירה על כל הנמצאים, מותר לו למסור נפשו עבורם אע"פ שלא יחדוהו להם. ולכן הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם, כיון שמסרו נפשם אע"פ שלא יחדום לכך. "אבל במקום שהיחיד איננו בכל הסכנה ואיננו עומד למיתה, דלדעת הרמב"ם איכא עליה חיובא ד'וחי בהם', י"ל שאין חילוק בזה ואיסורא נמי איכא".

ביחס להצלת כלל ישראל נוקט הרב קוק במשפט כהן כי הדבר נחשב ל"מיגדר מילתא והדבר פשוט שאין צריך ב"ד על זה". לדבריו, במקום מיגדר מילתא או הוראת שעה, חייב או צריך היחיד לסכן את עצמו.

בניגוד לדעה זו, כתב האור שמח (הל' רוצח ז ח) על דברי הרמב"ם ביחס לגולה לערי מקלט, שכתב: "הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם... אפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול, ואם יצא התיר עצמו למיתה". וכתב האור שמח:

הוסיף רבינו טעם למה אינו יוצא הלא פקו"נ דוחה כל מצוות שבתורה ומכ"ש פקו"נ דכל ישראל ואסתור תוכיח... וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבירו מסכנה ודאית, כן נראה. ומוכח מזה דלא כהגמ"י בשם ירושלמי דתרומות שהוא בכ"מ פ"א דחייב להכניס עצמו בספק סכנה.

על דברי האור שמח השיג הכלי חמדה (ריש פי פנחס), וכתב:

וחס ושלום לומר כן, שאין להכניס עצמו בספק סכנה להציל כלל ישראל. ותמהני על הגאון המחבר שליט"א, שהרי זה ברור לו שמותר לעבור על איסורי תורה להציל ישראל והביא ראיה מאסתור, ומשם ראיה שמחוייב להכניס עצמו לספק סכנה ג"כ, דהרי אסתור הכניסה את עצמה לסכנה בזה שנכנסה לגינת הביתן שלא כדת.

3. בעת מלחמה

למרות המחלוקת דלעיל, אם יחיד חייב לסכן את עצמו לשם הצלת הציבור, הרי בעת מלחמה, אין ספק כי מוטלת על כל יחיד חובה לסכן את עצמו¹⁰. ידועים דברי המנחת חינוך (מי תכה, תרד) שכתב:

ידוע דהתורה לא תסמוך דינים על ניסים כמבואר ברמב"ן כמה פעמים, והתורה צונו להלחם ומסכנים נפש במלחמה, א"כ גזיה"כ היא דאפילו סכנת נפשות מחוייב במצוה זו.

ועיין במשפט כהן (סי' קמג ד"ה ולענין הצלת) שכתב:

וממלחמת מצוה לע"ד אין ללמוד כלל, דע"כ עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה ד"וחי בהם", שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה. אלא דמלחמה והלכות ציבור שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה... ומהם ג"כ דיני המלחמה בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות. וא"א ללמוד מזה למקום אחר.

⁹ ועיין במאמרו של הרא"י אונטרמן זצ"ל בקובץ תורה שבע"פ, כרך לד.

¹⁰ הערת העורך: ראה בספרו הנ"ל של פרופ' רקובר שליט"א, פרק תשיעי ואילך.

מבואר, כי כל הנושא של 'פקוח נפש' אינו שייך במלחמה; ומאותו טעם נראה שגם גדרי העדיפויות שישנם ביחיד וביבור, אינם שייכים במצב של מלחמה. אמת המידה היחידה במצב זה היא צרכי המלחמה, ובמקרים כאלו, לא פעם, יש צורך להעדיף יחיד שרבים זקוקים לו על פני ציבור, וכדומה.

4. גדר 'מלחמה'

כאשר באים לבחון את האירועים בשטחי יהודה ושומרון בראי ההלכה, יש תחילה לקבוע אם מדובר במצב של מלחמה או בשרשרת של אירועים בלבד.

מבחינה פורמלית, לא הוכרזו אירועים אלו כ'מלחמה'. אעפ"כ יש לראותם כמלחמת מצוה בהתאם לדברי הרמב"ם הידועים (ה' מלכים ה א-ב) ש"עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" זו מלחמת מצוה. כמו"כ פסק שם הרמב"ם ש"מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות ביי"ד, אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת".

אמנם משמעות לשון הרמב"ם, כי אע"פ שלמלחמת מצוה אין צורך בנטילת רשות מבי"ד, אולם יש צורך בהחלטת המלך. וכן נוטים דברי הרב קוק במשפט כהן שהובאו לעיל, שכתב "מלחמה והלכות ציבור שאני, ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה". ברור כי המושג "מלך" לגבי נושאים אלו מתייחס לסמכות השלטונית שבאותה עת. כך כתב מפורשות הרמב"ן (בהוספות לספר המצוות לרמב"ם, מצוות ל"ת, מצוה יז):

... והוא שיראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה.

וכן כתב הרב קוק (משפט כהן ס"י קמד ד"ה טו-א):

נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

אולם בשיירי קרבן על הירושלמי (סוטה פ"ח ה"ט) ¹¹ כתב כך:

כתב הרב בעל כנסת הגדולה בחלק או"ח בחידושויו על הרמב"ם פ"ה מהלכות מלכים, מדכתב הרמב"ם ואיזו מלחמת מצוה מלחמת ד' עממים ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ש"מ דסובר כר"י, ומפני כך דחק הרבה בפירוש הש"ס בבבלי ע"ש. ודבריו תמוהים, מי איכא למ"ד דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם לאו מצוה היא, דהא אפילו ביחיד הנודף איכא עשה ול"ת להצילו כדכתיב לא תעמוד על דם רעך וכתיב והשבותו לו זו אבדת נפש.

לפי דבריו, אם נגדיר את עזרת ישראל מיד צר בגדרים של הצלת יחיד, הרי יחולו כאן כל דיני הקדימה שבהצלת יחיד, ובראש ובראשונה "חייד קודמים", ואסור לו לסכן עצמו להצלתם של אחרים. מדברי הרמב"ם נראה בבירור שענין זה כלול ב"מלחמת מצוה" שבה המלך כופה את העם לצאת ולהלחם, ולא בכלל הלכות "רוצח ושמירת נפש" ששם מפורטים דיני הצלה לסוגיהם.

עולה מן האמור, כי יש צורך בהכרזת הרשות השלטונית על אירועים אלו כמלחמה, ואז ניתן יהיה להחיל עליהם את כל דיני המלחמה מבלי להכנס לשאלות של קדימויות ועדיפויות. מבחינה מעשית נוהגים כך השלטונות, בזה שהם כופים את החיילים לשרת במקומות אלו, ואת הסרבנים מושיבים בבתי כלא. מבחינה פורמלית לא באה הודעה מתאימה. יתכן, ואין צורך בכך מבחינת החוק האזרחי ואולי גם לא מבחינת ההלכה. גם המלחמות הקודמות של ישראל לא הוכרזו פורמלית. אם אכן קובעת ההתייחסות המעשית של השלטונות, אין ספק כי קיים מצב של מלחמת מצוה לעזרת ישראל מידי הצר הבא עליהם.

לפיכך סדרי העדיפויות בפקוח נפשות שעסקתי בהם בהרחבה במסגרת המאמרים שנדפסו לפני כשלושים שנה, אינם תופסים בנדוננו, ויש לשקול כל פעולה ומעשה בהתאם לתועלתם למאמץ המלחמה.

¹¹ ועיין בספר לאור ההלכה של הרב זוין: "המלחמה".

ד. פעולת הצלה תוך הריגה/ הבחנה בין 'מעשה הצלה' ל'מעשה הריגה'

1. הריגת וולד לשם הצלת אמו

הנה ראיתי בחוברת אסיא (כרך יב חוברות א-ב¹²) חוות דעת הלכתית של ידידי הגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א הנוגעת לנושא קדימויות בהצלת נפשות. היות ויש לי הרהורי דברים בנדון, מצאתי לנכון להתייחס לזה בשולי הדברים. באותו מאמר (עמ' 63) העלה הגר"י זילברשטיין שאלה הנוגעת לצערנו לאירועים בטחוניים. וזו השאלה: "בית שקרס תחתיו ורבים נלכדו מתחת לעיי המפולת; המצילים חייבים לעלות עליו עם טרקטור ומנוף, וקרוב לודאי שבפעולות ההצלה יהרגו בידים חלק מהלכודים. האם הדבר מותר?" [אציין בהערת אגב, כי סיטואציה דומה היתה גם בפרשת "אוטובוס הדמים" בקו 405 לירושלים וגם בהריסת בית הממשל בעיר צור].

בתשובתנו מכריע המחבר להיתר. וזאת על יסוד דברי הפנים מאירות (ח"ג סי' ה), שהובאו בתוס' רע"א על משניות (אהלות פ"ז מ"ו), בנדון האמור שם:

האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה קודמין לחייו. יצא רובו אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש.

וכתב הרע"א בשם שו"ת פנים מאירות:

ולפ"ז יש לדון בולד שיצא רובו, אם ידוע ששניהם ימותו דמותר להציל האשה, וצריך להתיישב בדיון זה.

לאור האמור הסיק, שבמקום שבין כך כולם ימותו, מותר לגרום בידים למיתתם של חלק מן האנשים ע"מ להציל את האחרים.

מעיון בפוסקים, נראה לי שיש לדון בדבר משתי בחינות.

ראשית, דברי הפנים מאירות אינם מוסכמים. בשו"ת מחנה חיים [להר"ח סופר] (ח"ב חו"מ סי' ג) נשאל שאלה כזו באשה המקשה לילד וכבר יצא רוב התינוק ובא הרופא ואמר שאם לא יחתוך הולד ימותו שניהם, ואם יחתוך הולד תוכל האם לחיות. והסיק המחנה חיים, שלא כפנים מאירות והרע"א, וכתב שאין לעשות מעשה בידים ולהרוג את הולד בכדי להציל את האם, ומוטב שימותו שניהם בידי שמים, מאשר ימות אחד מהם בידי אדם. ואלו דבריו שם:

נלע"ד לחדש, לו יהיה שאם גוי יאמר שימותו שניהם, מותר לדאובן להרוג שמעון כאשר הגוי מבקש ממנו, כיון דשמעון ימות בכל אופן – אעפ"כ, אין רשות לחתוך הולד שיצא ראשו בעבור להציל האם, דשאני התם בכל אופן יהרג שמעון ע"י אדם, א"כ מה לי אם יהרג ע"י גוי או ע"י ישראל חבירו אשר מציל נפשו בזה. אבל בולד שיצא ראשו אם ימותו שניהם יהיה מיתת הולד בידי שמים, ואם יבוא אחד ויחתוך אותו אברים אברים יהיה מיתתו ע"י אדם, ואסור לעשות כן לסבב מיתה בידי אדם תחת מיתה בידי שמים.

כדברים האלה כתב הנודע ביהודה (מהדו"ת חו"מ סי' נט), ואלו דבריו:

ומה שתמה על הרמב"ם פ"א מרוצח ה"ט שכתב במקשה לילד שחותרין העובר הטעם מפני שהוא כרודף, ותיפוק ליה שאפילו אינו רודף הורגין אותו שאין חייבין על הריגתו (כיון שהוא ספק נפל) להציל את אמו שחייבין על הריגתה. אני תמה על תמיהתו, ואטו מי הותר להרוג את הטרופה להציל את השלם וזה לא שמענו מעולם. ומה בכך שעל הטרופה אינו חייב, מ"מ איסור בידים עושה להרוג הטרופה.

מאידיך, מבואר בתפארת ישראל (יומא פ"ח בועז אות ג) וז"ל:

ונראה לי דאיכא למימר דאע"ג דקי"ל דחיישינן לחיי שעה, היינו באין חיי קיום כנגדו, אבל ביש חיי קיום כנגדו, ודאי דדם חיי קיום שלו סומק טפי מדם חיי שעה של חבירו.

ועל כן הסיק התפארת ישראל, שמותר להרוג בידים אדם שיש לו רק חיי שעה, ע"מ להציל עצמו לחיי קיום.

¹² בחוברת זו התפרסם גם מאמר משלי: "כפית בדיקה וטיפול – היבטים הלכתיים על מחלת האיידס".

וכן מבואר במאירי סנהדרין (עב ב) שכתב: "ואין צריך לומר בסיעה של בני אדם והיה ביניהם טריפה שימסרוהו ואל יהרגו שהרי ההורגו פטור"¹³.

ועיין עוד בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' קנה) שפסק להיתר להרוג הולד ע"מ להציל את האם. ובשו"ת בית יצחק [לר"י שמעלקיש] (יו"ד סי' קסב) הסתפק אם ניתן להתיר להרוג העובר בכדי להציל את אמו, כששניהם בסכנה.

כאמור, הכרעתו של הגר"י זילברשטיין שליט"א תלויה במחלוקת הפוסקים, ובנושא חמור כזה שב-ואל-תעשה עדיף.

זאת ועוד אחרת. מחלוקת הפוסקים דלעיל אמורה במקום שמעשה ההריגה הוא בעצמו מעשה הצלה, כי הריגת העובר מצילה את האם, ובכגון זה יש מקום להתיר. אולם בנידונו יש כאן שתי פעולות נפרדות: עלית הטרקטור על ההריסות זו רציחה, ואחר כך – ומי יודע אם יצליחו – פעולות של הצלה. אין כל ראייה, גם מדברי המתירים, להתיר בכהאי גוונא.

2. הטיית רימון ממעופו כדי להציל רבים ובכך להרוג יחידים

נקודה נוספת. החזון איש (ח"מ, סנהדרין סי' כה) כתב:

יש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים. ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה דהתם המסירה היא פעולה האכזרית של הריגת נפש, ובפעולה זו ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה, אלא המקרה גם עכשיו הצלה לאחרים... אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר, רק עכשיו במקרה נמצא בצד אחר נפש מישראל. ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות ובזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל בכל מאי דאפשר.

במאמרי "קדימויות ועדיפויות בהצלת נפשות" כתבתי כדלהלן: אם נתרגם את הבעיה הזו למושגים של ימינו; אדם הרואה רימון מתעופף באויר, האם מותר לו להסיט את הרימון ממעופו בכדי שלא יפגע בו או בקבוצת אנשים גדולה, אע"פ שבוה פוגע הרימון באנשים אחרים¹⁴.

לכשננתח את דברי החזון איש נראה בבירור, שאין שורש הבעיה בגלל העדפת הרבים על פני המעטים, שכן ברציחה **אקטיבית**, אין לזה כל משקל, וכפי שמפורש בדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה ה): "ואם אינו חייב מיתה, יהרגו **כולן**, ואל ימסרו להם נפש **אחת** מישראל". הבעיה היא, הגדרת המעשה: האם מעשה **רציחה** יש כאן או מעשה **הצלה**? אמנם כל השאלה של עדיפות בשפיכות דמים קשורה בהריגת האחד והצלת השני, אלא שיש להבדיל בין אם המעשה בעצמותו הוא מעשה הריגה או שהוא מעשה הצלה. כשגוי מצוה על ראובן להרוג את שמעון, ואם לאו יהרג הוא – אין הריגת שמעון **מעשה טבעי** של הצלת ראובן, אלא **מעשה מיקרי**, מתוך שנתפייסה דעתו של הגוי. בודאי, יכול הגוי לחזור בו, ולאחר שיהרג שמעון, יהרוג את ראובן. אבל הדיפת החץ היא **מעשה טבעי של הצלה**, ואולי רציחה אקטיבית כחלק ממעשה הצלה, לא נאסרה.

החזון איש אינו פותר את הספק, והשאלה עומדת בעינה.

3. הטיית גופו להציל עצמו על חשבון פגיעה בחברו

שאלה פשוטה יותר, נתעוררה בספר דמשק אליעזר [לרא"צ פרלמוטר] (בהג"ה שבהקדמה)¹⁵:

אגב אזכיר בזה מה דנשאלתי אם שנים אנשים עומדים אחד מאחוריו של חברו, ורוצח רוצח לרצוח נפש העומד מלפניו, אם מותר לו להטות את עצמו לצדדים או לברוח, כי אז תגיע החץ להאדם העומד מאחוריו. ואמרתי דלפענ"ד פשוט דמותר, כיון דהוא אינו עושה מעשה בזה רק מציל את עצמו.

במקרה זה אין לנו שפיכות דמים אקטיבית, שכן אינו שופך בידיו את דם חברו. המעשה שעושה – הטיית הגוף – הוא בודאי מעשה הצלה, ולא מעשה הריגה. על כן, אע"פ שהתוצאה היא הריגת חברו, אין בזה יהרג ואל יעבור.

¹³ יצוין כי המאירי באותו מקום פסק: "יראה לי שאם היתה סיעה של נשים והיתה ביניהם זונה ידועה עומדת על מנהגה, אפילו לא ייחד, אלא שאמרו תנו לנו אחת ונטמאנה, ימסרו את הזונה ואל יטמאו". פסק זה הוא בניגוד לתשובה אחרת של המחנה חיים (ה"ב אבה"ע"ז סי' יח) שכתב שאין למסור לטמא – במקום שנגזרה גזירה – נשים לא נשואות, במקום נשים נשואות, כיון שאין לעשות מעשה בידים.

¹⁴ **הערת העורך**: ראה בספרו הנ"ל של פרופ' רקובר שליט"א, פרק המישי.

¹⁵ ועיין בקונטרס "בריחה ממחנה השמדה" [לרמ"צ נריה זצ"ל], שנעזרתי בו רבות בנושא זה.

קיים קושי הגדרתי בהבחנת ההבדל בין 'מעשה הריגה' לבין 'מעשה הצלה'. בעוד שלפי החזון איש הגדרת 'מעשה הצלה', רחבה יותר ופירושה גם מעשה הריגה, אם הוא מהווה בעת ובעונה אחת מעשה טבעי של הצלה, הרי במקרה של הדמשק אליעזר נוכל להסתפק בהגדרה מצומצמת יותר, כי במקרה זה, מעשה ההצלה אינו מעשה הריגה, אלא רק מביא לידי הריגה.

אלא שגם ההגדרה המצומצמת אינה מוסכמת. נשאו ונתנו בה האמרי בינה (או"ח סי' סג אות ה) והדמשק אליעזר (שם), וזאת על יסוד דברי הנימוקי יוסף (ב"ב ח א) בשם הירושלמי. ואלו דברי הנימוקי יוסף:

איתא בירושלמי פרק המניח את הכד: ראה אמת המים שוטפת ובאת לתוך שדהו, עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו רשאי לפנותו למקום אחר. כלומר, רשאי לסתום גדר שדהו שלא יכנסו שם אע"פ שנכנסין לשדה חבירו. אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו אינו רשאי לפנותם למקום אחר. אלמא, כיון שמוטל הנזק על זה, לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חבירו.

וכך פסק הרמ"א (ח"מ שפח ב).

ההבדל בין מעשה היזק למעשה הצלה מוסבר באופן שונה ע"י האמרי בינה והדמשק אליעזר. האמרי בינה הבין שהקו המבדיל הוא זה:

אם עושה מעשה בגוף המזיק לסלקו, אסור כשגורם בזה היזק לחבירו. אבל אם אינו עושה מעשה בדבר המזיק רק להציל את שלו, ודאי דרשאי. ומכל שכן להציל נפשו ולברוח, מנין לנו לאסור אף אם ע"י זה גורם סכנת נפשות לאחרים.

כלומר, עשיית מעשה בגוף הדבר המזיק, נחשבת למעשה היזק או למעשה הריגה, בעוד שעשיית מעשה בדבר צדדי המונע את ההיזק נחשבת למעשה הצלה.

לפי הגדרה זו ברור, שבמקרה של החזון איש, שבו נעשה מעשה בגוף הדבר המזיק – הסטת החץ או הרימונו ממסלולו – נחשב הדבר למעשה הריגה. בעוד שהמקרה של הדמשק אליעזר – שהאדם מטה את עצמו והחץ פוגע בעומד מאחוריו – הוא מעשה הצלה.

הדמשק אליעזר עצמו אינו מקבל הגדרה זו. ולדבריו הקו המבדיל אינו זה, ואלו דבריו:

מה שכתב האמרי בינה דהיינו דוקא בעושה מעשה, לא נראה כן מלשון הנימוקי יוסף, דמשמע מדבריו שלא דוקא שמפנה המים עצמם לשדה חבירו, דבהא גם קודם שנכנסו אסור, אלא אפילו אם יגדור באמצע שדהו שלא יפרצו המים הלאה מהגדר וע"י זה יטובב נזק לחבירו ג"כ אינו רשאי, מאחר שכבר בא המים לגבולו. דעיקר החילוק הוא, רק אם הנגע עוד לא קרב בגבולו, ואם כבר בא וההפסד ברור לו אם לא יסלקו, יהיה מאיזה גרם שיהיה, אינו רשאי לסלקו.

לאור הגדרה זו הסיק הדמשק אליעזר שאסור לאדם להטות את עצמו, לאחר שנורה החץ, כי יש בזה מעשה הריגה. וחזר בו ממה שאמר בראשית דבריו¹⁶.

נמצא שיש לנו שלוש הגדרות בהבחנה בין 'מעשה הריגה' ל'מעשה הצלה':

(א) לחזון איש, מעשה טבעי של הצלה, גם אם יש בו מעשה הריגה, נחשב למעשה הצלה.

(ב) לאמרי בינה, מעשה הנעשה בגוף הדבר המזיק או ההורג, נחשב למעשה הריגה או מעשה היזק, בעוד שמעשה הנעשה בדבר צדדי לשם הצלה, אע"פ שגורם להריגה, נחשב למעשה הצלה.

(ג) לדמשק אליעזר, כל שהמזיק כבר נמצא, גם אם נעשה מעשה ההצלה בדבר צדדי, נחשב הדבר למעשה הריגה, ורק אם עדיין לא בא המזיק, אפשר לראות במעשה צדדי, מעשה הצלה.

הבעיה של העדפת עצמו על זולתו בפקוח נפשות וההבחנה בין מעשה הריגה למעשה הצלה, מתבטאת בתחומים נוספים.

4. בריחת שבו ממאסרו על חשבון חבירו

התחום האקטואלי שבו נדון ענין זה הוא: האם מותר לעציר לברוח ממחנה השמדה, למרות שע"י כך ינקטו מעשי תגמול כנגד האחרים¹⁷.

¹⁶ בסוף דבריו כתב הדמשק אליעזר: "וצ"ע עוד בזה כי יש לחלק קצת (והוסיף בהשמטות) ולומר דזה לא נקרא עדיין הנזק בא עליו ושאי התם... שהמים כבר בשדה ג"כ הנזק מוטל עליו".

¹⁷ נושא הקונטרס "בריחה ממחנה השמדה" לרמ"צ נריה זצ"ל.

לשלוש ההגדרות שלעיל בהבחנה בין מעשה הריגה לבין מעשה הצלה – ברור שנדון זה מהוה **מעשה הצלה**, שכן הוא **מעשה טבעי** של הצלה, המעשה נעשה בדבר צדדי והמזיק עדיין לא נוצר.

ברוח דומה הסיק החוות יאיר (סי' ריג), ואלו דבריו:

וכן הא דקי"ל אין מברייחין את השבויים מחשש הכבדת עול האחרים, מכל מקום פשוט דכל יחיד שיכול לברוח בורח ואין לו לחוש על אחרים.

וכן משמע מהיד אברהם (בהגהות על שו"ע יו"ד קנו טו), בענין אדם שנתפס לעבודת הצבא שמותר לו למלט עצמו, אע"פ שע"י זה יילקח אחר תחתיו.

זאת, למרות שיש לחלק בין נפשות ממש לבין המקרים הללו.

5. המסקנה לגבי רמיסת לכודים תחת הריסות כדי להציל אחרים

בכל מקרה, הנדון בעלית טרקטור על בית שקרס, אינו דומה לאף אחד מן המקרים האמורים לעיל, שכן קיימת כאן פעולת הריגה נפרדת מפעולת הצלה, כאשר פעולת ההריגה קודמת ופעולת הצלה עדיין לא באה, ומי יודע אם תבוא.

ועיין בפרי מגדים (או"ח ריש סי' שכח במ"ז) שכתב, שאף שבפקוח נפש הספק כודאי, מ"מ הוודאי דוחה את הספק, כגון אם ישנה תרופה רק לחולה אחד ויש כאן חולה שבודאי תועיל לו ויש חולה שספק אם תועיל לו, הוודאי דוחה את הספק. וראה בספר חקר הלכה (ערך 'חולה' אות ב) שתמה עליו, כיון דגבי פקו"נ הספק כודאי, מדוע יהיה עדיף הוודאי מהספק כיון ששניהם שוים לענין דינא.

עכ"פ, לכל הדעות, כאשר מדובר בספק הצלה וודאי הריגה, אין להרוג בודאי את הנמצאים תחת המפולת ע"מ להציל בספק את חייהם של האחרים. ובכל מקרה נאמר מאי חזית להרוג את אלו ולהציל אחרים, ולמה לא נעשה להיפך. עם כל הצער שבדבר, אין מנוס משב ואל תעשה.

אוסוף עוד, כי הפוסקים שהובאו לעיל, כולל הפנים מאירות והרע"א, עוסקים במקום שיש עדיפות לאדם על הולד, כיון שהולד הוא ספק נפל עד לי' יום, ובכגון זה יש מקום לדעתם להרוג את הולד שהוא ספק בן-קיימא ע"מ להחיות את האדם. אבל במקום שאין עדיפות לאחד על השני, כגון ששניהם בני קיימא או שניהם טריפה או פצועים קשה, כנידון הבית שקרס תחתיו, מהיכי תיתי להרוג אחד בכדי להציל את השני.

ברצוני לציין, כי אם נקבל את ההנחה שבמלחמה אין פקו"נ ואין גברי פקו"נ, אזי אין מקום לדיונים על עדיפויות, ויש לשקול את הדברים בפלס תועלת המלחמה. לכן, אם מכל סיבה שהיא, יש תועלת בהצלה חלקית, גם תמורת נפש האחרים, אזי מותר לעשות זאת לפי הדין. וכידוע נשלחים חיילים בעת מלחמה לחלץ פצוע ולעתים לחלץ גופת חברם שנפל, ומסכנים חייהם בכך, למרות שע"פ דין בנסיבות רגילות, אין לעשות כן.

הקב"ה יזכינו במהרה ל"ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד" (ויקרא כו ו).